

Олена Бугаревич,
студентка 6 курсу
ННІ філології та журналістики
ЖДУ імені Івана Франка.
Науковий керівник: **В. М. Титаренко,**
кандидат філологічних наук, доцент.

НАЗВИ ЮРИДИЧНИХ ДІЙ, ПРОЦЕСІВ, ЯВИЩ У ЛУЦЬКИХ АКТОВИХ КНИГАХ XV –XVII ст.

У статті проаналізовано лексеми на позначення назв юридичних дій, явищ, процесів, які виявлені в луцьких актових книгах XVI – XVII ст., визначено етимологію та функціонування цих термінів у сучасній українській літературній мові.

Юридичний термін є одиницею термінологічної системи права, через яку входить до загального термінологічного фонду національної мови. Належність до літературної частини словника зобов'язує його відповідати правилам і нормам певної мови.

Над темою дослідження юридичної термінологічної системи працювали не тільки науковці з правової галузі, а й мовознавці, зокрема, О. Качатіна досліджувала термінологію на позначення правопорушень у мові права, В. Шиллінгов – юридичну компаративістику. Сучасні науковці О. Кравченко, І. Усенко студіювали динаміку термінологічної системи права України, а О. Копиленко висвітлював питання зв'язку мови та права. Лінгвістичні аспекти правової термінології прослідковано в працях Ю. Прадіда та Н. Артикуци.

Мета статті – виявити й проаналізувати назви на позначення юридичних дій, процесів, явищ, котрі засвідчено в луцьких актових книгах XVI – XVII ст.

Джерелами досліджень слугували записи луцьких актових книг, розміщені в збірниках історичних документів, зокрема “Селянський рух на Україні 1569 – 1647 рр.”, “Торгівля на Україні XVI – середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянщина”, та в Луцькій замковій книзі 1560 – 1561 рр. У пам'ятках наявні лексеми, котрі позначають певні процеси, дії правового характеру, що відображають не тільки структуру тогочасного судочинства та суспільного устрою, а й особливості мовної системи.

У пам'ятці вживається лексема *арестъ* ‘притримання, ув'язнення, часове позбавлення волі, затримання особи’ (*На чомъ мы шкoduемо за такими арестами от пновъ лвовян на десет тисечеи золотых полских*) (ТУ, 1592, с. 228). Номен походить від латинського *arrestum*, слово пов'язане з дієсловом *arrestare* ‘зупиняти, затримувати’, утворено з префікса *ad* ‘при’, ‘до’ і дієслова *restare*, яке в свою чергу складається з префікса *re-(red-)* (ЕСУМ, Т 1, с. 83). Термін у сучасній українській літературній мові вживається як *арешт* та продовжує своє функціонування з тим же значенням – ‘позбавлення волі’.

Засвідчено в Луцькій замковій книзі лексему *виправа* ‘виправлення’ (*книжнѣ Ганнѣ вѣдлѣ запису тастамѣнту отца их млсти нѣбожчика кнзѣи Коштрского, старосты луцкого, тисичу копѣ гришѣи на выправу ѣѣ млсти дал,*

показывал вриднику горуховскому и копёю с того листу, слово у слово списаную, ёму дал, а вридник тоё копёи брати не хотёл) (ЛУ, с. 210). Походить вона від *выправити*, праслов'янський відповідник якого *pravъ* споріднений з латинським *probus* 'чесний'. При додаванні префікса *ви-* утворилась нова лексема з іншим значенням (ЕСУМ, Т 4, с. 550). Назва функціонувала в XIV – XV ст. – *выправа*, а також у словнику наявна форма *выправить* (ССУМ, Т 1, с. 220).

Ужито в луцькій пам'ятці номен *зарука* 'застава' (*А так, дёи, я збратом своим паном Василём записали си под зарукою на замок Луцкии питсот коп гриш~ёи, а на замок Крёминтцкии питсот коп гриш~ёи, а сторона сторонё тисёчу коп гриш~ёи, иж мёли ѿ всзаиштъя и нёснадки свои мёжи сёбё ёднальным ѿбычатм пёрёд приятлми своими вгоду вчинити и в тых листх своих записанных рок, мстцт и приятёлёи своих мёновитё ѿписали, ёсли бы которыи з них на тот рок пёрёд приятёлми вгоды принити не хотёл тот мёлтми заруки платити*) (ЛУ, с. 175). Функціонування аналізованої лексеми датується й раніше (ССУМ, Т 1, с. 385).

На сучасному етапі з правовим значенням на місці *зарука* функціонує лексема *застава*.

Наявний у пам'ятці термін *довод* 'доказ, аргумент' (*А на довод того всего ставил возного енералного шляхетного Павла Жигала, которыи тут на вряде очевистё пёрёдо мною*) (СР, 1637, с. 262). Слово утворено безафіксним способом від *доводити*. Лексема *доводъ* функціонувала й раніше, як це зазначає словник староукраїнської мови XIV – XV ст. (ССУМ, Т 1, с. 312).

На сьогодні лексема належить до застарілого пласту, її витіснив відповідник *доказ*.

Виявлено лексему *люстрация* 'люстрація' (*справы сполное з нами декретом своїм королевськимъ и люстрацією податков и прокурацією порахованою положёное сумы заховат рачиль, потверждаючи при томъ права и воль ноти наши её въцалё*) (СР, 1625, с. 195), яка потрапила до староукраїнської мови через польське посередництво з латинської: пол. *lustracja*, лат. *lūstratio* (ЕСУМ, Т. 3, с. 328). Аналізований термін виник у Європі та ввійшов у практику суспільних відносин у другій половині XVI ст. й продовжує вживатись у сучасній українській літературній мові й до сьогодні.

До цієї підгрупи належить номен *опис* 'опис' (*И в тых пнѣхъ водлѣ ѿпису нёбожчика Дахна пнѣ Жабокрыцького присудили смо дёсяти служобъ людёи на зупольныхъ дворищахъ во имтню пана Гурина Жабокрыцкого в Жабокрыках*) (ЛУ, с. 163). Лексема, очевидно, походить від дієслова *описати*, праслов'янський відповідник *rysati*. У XIV – XV ст. слово *опис* не функціонувало, проте є дієслово *описати*, котре мало значення 'описати', 'визначити' (ССУМ, Т 2 с. 88). На сьогодні лексема не вийшла з ужитку й функціонує в українській мові з декількома значеннями, зокрема й у правовій галузі (*опис майна*).

Містить Луцька книга термін *порука* 'порука' (*хотёчи го мл якую лёгкост вырадити, а потом ѿ многие кривды во вридника дубёнского права просиль и рёистрь кривдъ подёланных давал и людёи, которыё у вёзёню в Дубнё сёдит,*

також и грабѣжов, конѣи, быдла на поруку на поставленку праву просил) (ЛУ, с. 411). У словнику XIV – XV ст. зафіксовано лексему *порука* зі значенням ‘гарантії, поруки’ (ССУМ, Т 2, с. 198). У сучасній правовій галузі термін уживається з таким же значенням.

Лексему *протестація* ‘публічне заперечення проти чого-небудь’ (*И просиль помененіи пан Переклаовський, аби тая его протестация была принята и записана до книг*) (СР, 1630, с. 220) запозичено з латинської мови, напевно, через польську: п. *protestacja*, лат. *prōtestatio* (ЕСУМ, Т 4, с. 609). Раніше досліджуваного століття лексема не зазначена. У сучасній українській мові вживається *протест*.

Номен *реквізиція* ‘примусове вилучення державою майна власника в державних інтересах’ (*Которыхъ збеговъ поводові за частою реквизицією его выдати не хочеш и не выдаешь*) (СР, 1630, с. 219) потрапив до староукраїнської мови через польське посередництво з латинської п. *rekwizycja*, лат. *requisitio* (ЕСУМ, Т 5, с. 51). Лексема почала функціонувати з XV ст. і вживається до сьогодні з тим же значенням.

Отже, проаналізовані вище лексеми мали своє функціональне призначення в правовій галузі XVI – XVII ст., засвідчується в пам’ятках. На сьогодні деякі з них вийшли з ужитку, натомість замінені іншими відповідниками (*довод* – *доказ*, *зарука* – *застава* та ін.), цьому сприяла низка факторів: соціальних, історичних, мовних, політичних, а деякі продовжують активно вживатися (*люстрація*, *порука* тощо). Термінологія досліджуваної групи формувалася на основі питомих (*виправа*, *зарука*, *довод*, *опис*, *порука*) та запозичених переважно з латинської мови (*арешт*, *протестація*, *люстрація* тощо) слів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артикуца Н. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології // *Право України*. – 1998. – № 4. – С. 56–57.
2. Копиленко О. Мовні проблеми в українській політичній думці і законодавстві 1917–1921 рр. // *Право України*. – 1998. – № 9. – С. 44–48.
3. Прадід Ю. Юридична лінгвістика як окрема галузь знань // *Вісник Луган. ін-ту внутр. справ*. – 2001. – № 3. – С. 246–255.
4. Усенко І. Українська юридична термінологія: на шляху рішення проблем // *Вісник НАН України*. – 1996. – № 5–6.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

ЕСУМ Етимологічний словник української мови: / За ред. О. С. Мельничука: В 7-ми т. – К., 1982 – 2012. – Т. 1-7.

ЛУ Луцька замкова книга 1560 – 1561 рр. / Підгот. до вид. В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. – Луцьк, 2013. – 736 с.

ССУМ Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.: У двох т. – К.: Наукова думка, 1977–1978.

СР Селянський рух на Україні 1569 – 1647 рр. Збірник документів і матеріалів / Упорядники Г. В. Боряк та ін. – К.: Наукова думка, 1993. – 357 с.

ТУ Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина / АН УРСР. Археограф. комісія та ін.; упор. В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко. – К.: Наукова думка, 1990. – 408 с.